

ФЕРМАН ОТ СУЛТАН МУСТАФА III ЗА ЕСНАФИТЕ И АХИИТЕ. ПРЕВОДИ И ИНТЕРПРЕТАЦИИ

Орлин Събев

FERMAN BY SULTAN MUSTAFA III FOR GUILDS AND AHIITE.
TRANSLATIONS AND INTERPRETATIONS

Orlin Sabev

Abstract: *The article analyzes the Bulgarian translation (published in 1907) of a decree issued by Sultan Mustafa III in 1773 and dealing with the relationship between the Ahi brotherhood and the Ottoman guilds. The translator Diamandi Ihchiev has significantly extended the original text by adding new paragraphs and phrases. The analysis of his interpolations shows that they do not modify drastically the content of the decree but make it more clear and comprehensible for the audience. In addition, a new more adequate translation is suggested.*

Key words: *Sultan Mustafa III, decree, Diamandi Ihchiev, Ottoman guilds, Ahi brotherhood.*

В българската историческа наука отдавна е признато значението на османотурските извори за изследване миналото на нашите земи. Особено важен е както подборът на документите, така и техният превод на български език. От една страна, издаваните извори следва да отразяват значими и характерни събития, процеси и явления от живота на предците ни, а от друга – преводите трябва да бъдат максимално адекватни на оригиналните текстове, за да бъдат надеждна основа за анализ и интерпретация. Унас има не само добра традиция за издаване, но и утвърдени високи стандарти за превод на такива извори, отнасящи се както за българските земи изобщо, така и за определени региони [Андреев, С., Калицин, М., Мутафова, К. 2009; Калицин, М., Мутафова, К. 2012].

От друга страна, някои преводи на османотурски текстове, издадени в България в началото на XX век, отразяват едно по-архаично разбиране за ролята и характера на превода. Според това разбиране преводът не само трябва да отразява адекватно съдържанието на изворите, но преводачът може да го „обогатява“ с допълнителна информация, за да бъде по-разбираем и полезен за читателите.

Типичен пример в това отношение е български превод на ферман, издаден вероятно през 1773 г. от султан Мустафа III (1757–1774). Препис от него се

съдържа в кадийски регистър (*сиджил*) от Видин, съхраняван в Ориенталския отдел на Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ в София [НБКМ, S 71, с. 79/л. 39 а, док. II]. Преводът е дело на Диаманди Ихчиев и е публикуван през 1907 г. в три отделни издания. Две публикации са дело на самия преводач [Ихчиев, Д. 1907 а; Ихчиев, Д. 1907 б, с. 1–8], а третата е на Боян Цонев [Цонев, Б. 1907, с. 31–38]. Впоследствие преводът е публикуван още няколко пъти [Тишков, П. 1922, с. 12–17; Стоянов, К. 1943, с. 14–20; Христов, Х., Генчев, Н. 1969, с. 33–38]. През 1926 г. руският славист и българист Николай Державин издава руски превод на фермана по превода от Ихчиев [Державин, Н. 1926, с. 304–310]. През 1979 г. в изследване на Франц Тешнер за еснафите и религиозните братства в исляма е приложен и немски превод, направен съответно по руския превод от Державин [Taeschner, F. 1979, pp. 550–557].

За разлика от гореспоменатите издания на преводите, в изследването си за балканския град Николай Тодоров публикува и факсимиле на преписа на фермана, като погрешно посочва, че е от кадийски регистър за София [Тодоров, Н. 1972, с. 215]. В бележка под линия обаче Н. Тодоров отбелязва следното важно обстоятелство [Тодоров, Н. 1972, с. 213, бел. 2]:

Изследователите до последно време са били заблуждавани от неточния превод на Ихчиев. При сравнение с оригинала се откри голямо несъответствие. Ихчиев запазва, общо взето, духа на документа, но увеличава произволно неговия размер няколко пъти, като добавя към текста и свои обяснения.

Поради тази причина вместо „неточния“ превод от Ихчиев, Н. Тодоров използва и цитира частично превод „по оригинала на фермана“, като не посочва автора на новия по-адекватен превод. Освен това Тодоров отбелязва, че са известни и два гръцки превода на фермана „със същото съдържание по същество“ [Тодоров, Н. 1972, с. 214].

Ферманът е издаден по повод съществуващи проблеми с вътрешната професионална регулация на еснафите в османската държава и връзката им с т.нар. ахийско братство. Известно е, че като членове на определен еснаф занаятчиите са задължени да спазват морално-етичен кодекс, съобразен с религиозните норми на общността, към която принадлежат. В това отношение е силно влиянието на ахийската институция. От XIII век нататък тя обединява занаятчийските сдружения в Анадола въз основа на професионални и морално-етични принципи, повлияни от мистичния ислям, особено от идеята за братски, другарски отношения и солидарност между членовете им при зачитане на строга йерархия според постигнатото ниво на професионална компетентност и майсторство. Не случайно най-ранният известен еснафски кодекс на Балканите от османско време, този на табашкия еснаф в албанския град Елбасан от 1657 г., се позовава на Ахи Евран, покровител именно на табаците и основател на ахийското братство [Тодоров, Н. 1972, с. 110].

Любомир Миков откроява няколко фактора, свидетелстващи за влиянието на ахийската институция върху еснафите. Той подчертава, че някои названия на длъжности в двете организации са идентични (*лексикален* фактор) и че е налице известно съвпадение в йерархията им (*устройствен* фактор). Освен това професионалните и морално-етични устава, т.нар. *фютювветнаме*, спазвани от ахийското братство, са заимствани впоследствие от еснафските организации (*нормативен* фактор), а церемонията за *дестур/тестир* (позволение), с която занаятчията придобива по-висок ранг и чиято кулминация се изразява в това, че т.нар. *ахи баба* препасва на кръста на ръкоположения за калфа или майстор специален пояс (шал), наречен *шадд/шедд*, представлява реплика на ритуала, с който се приемат нови членове в ахийското братство чрез препасване на пояс, символизиращ този на самия Ахи Евран (*ритуален* фактор) [Миков, Л. 2012, с. 35–42; Миков, Л. 2013, с. 251–259].

Ахийската институция е призната и подкрепяна от османските власти. Тя е оторизирана да следи за спазването на професионалните и морално-етични принципи не само в мюсюлманските, но и в немюсюлманските еснафи, както и в сдруженията със смесен състав. Важно свидетелство за тази ѝ роля е и въпросният ферман, издаден от султан Мустафа III във връзка с необходимостта да се спазва отколешната традиция представители именно на ахийската институция да санкционират професионалното израстване на занаятчиите в отделните еснафи, като ръководят и споменатата церемония по препасването на пояс или шал.

Въпреки многобройните публикации на фермана в превод първо на български, а после на руски и немски език, и следователно да е „общоизвестен“, както го определя Николай Тодоров [Тодоров, Н. 1972, с. 213], малцина учени го използват в изследванията си. Това всъщност може би е добре, защото въпреки предупреждението на Н. Тодоров още през далечната 1972 г. за „неточния“ превод на Ихчиев, от който учените „са били заблуждавани“, малцината български изследователи в последно време, които анализират съдържанието на фермана, именно по превода на Ихчиев, не си дават сметка, че преводът му включва многобройни и пространни допълнения, които не са разграничени от оригиналния текст [Миков, Л. 2012, с. 28–33; Миков, Л. 2013, с. 245–249; Неделева, П. 2010; Неделева, П. 2012, с. 103, 160, 209–210, 220–221, 235–236]. Някои балкански (по-точно албански) автори също споменават и анализират въпросния ферман, и макар да не посочват източник, те очевидно ползват някой от съществуващите преводи – на Ихчиев или тези, включени в изследванията на Державин и Тешнер [Kulla, F. 2015, pp. 71, 73, 76]. Така на практика тези изследователи анализират съдържанието както на самия документ, така и на допълненията от преводача, без да подозират, че те не са част от оригиналния текст.

От друга страна, ферманът, както и преводите му, изглежда са напълно непознати в турската историография. Нищо не се споменава за тях в статиите за ахийството [Kazıcı, Z. 1988, pp. 540–542] и еснафа [Kal'а, A. 1995, pp. 423–430] в

най-новото турско издание на „Енциклопедия на исляма“. По същия начин, макар и да има специална статия за посоченото изследване на Фр. Тешнер [Odabaşı, Z. 2014, p. 358], никъде в публикуваната наскоро на турски език „Енциклопедия на ахийството“ не става дума за фермана или неговите преводи [Ahilik, 2014]. Обстоятелството, че този „общоизвестен“ по израза на Н. Тодоров ферман е останал досега неизвестен в турската историография, се дължи най-вероятно на езиковата бариера предвид съществуващите преводи и поради липсата на открити други преписи или оригинал на същия ферман в турски архивохранилища.

Следователно в българските архиви се съхранява препис на ферман, отнасящ се за еснафите и ахиите, който привлича вниманието основно на български изследователи. Съдържанието му обаче е известно единствено по „неточния“ и „заблуждаващ“ превод от Д. Ихчиев и направените по него руски и немски превод (което мултиплицира *подвеждащия* ефект и сред изследователите, ползващи тези езици), както и по преразказа и откъслечните цитати, направени от Н. Тодоров по нов, по-адекватен превод, но с неизвестен автор. Предвид гореизложената ситуация, тук ще анализирам превода от Ихчиев и ще се опитам, доколкото е възможно, да отгранича добавените от него пасажи, като предложа мое разчитане на оригиналния текст на фермана (в транслитерация на съвременна турска латиница) и превод на български език (вж. Приложение I)¹.

Разширеният и детайлизиран превод от Диаманди Ихчиев

В теорията и историята на превода се различават общо взето следните видове превод: *интерпретативно-комуникативен, свободен, дословен и филологически*. Разликата между първите два вида е, че при интерпретативно-комуникативния превод се акцентира върху предаването на смисъла с оглед разбирането му от читателя (реципиента), като се запазват целта, духът, жанрът и функцията на оригиналния текст (с други думи, *превод по смисъл*), докато при свободния превод целта, функцията и жанрът могат да се променят, като се държи да бъде предадена единствено информацията, заложена в оригинала. При дословния (текстуален) превод се запазват не само смисълът, но и морфологията и синтаксисът на оригиналния текст, а при филологическия се добавят езиковедски, исторически и други коментари, тъй като е ориентиран към специализирана читателска аудитория [Сиракова, В., Мичев, С. 2012].

Към кой преводачески метод се придържа Диаманди Ихчиев при превода на въпросния ферман? При сравнение между българския превод (и последвалите по него преводи на руски и немски език) и оригиналния текст на преписа на фермана се установява голямо разминаване в обема. Както отбелязва Н. Тодоров, Ихчиев

¹ Изразявам благодарността си към проф. дин Любомир Миков и към Сонер Ахмед, докторант в Института за балканистика с Център по тракология „Проф. Александър Фол“ при БАН, за оказаното съдействие при подготовката на настоящия текст.

„увеличава произволно неговия размер няколко пъти“ [Тодоров, Н. 1972, с. 213, б. 2]. Докато преписът в сиджила съответства по обем приблизително на една стандартна страница, то публикуваните от Ихчиев, Державин и Тешнер преводи са в обем около осем печатни страници. Причината за това значително разминаване е, както посочва Н. Тодоров, че превеждайки фермана, Д. Ихчиев интерполира в оригиналния му текст свои допълнения и обяснения. С други думи, преводът на Ихчиев е своеобразна комбинация от интерпретативно-комуникативния и филологическия преводачески метод. Но ако един съвременен специалист по издаване на исторически документи би добавил към превода на оригиналния им текст коментари, пояснения и допълнения под формата на бележки под линия или след текста, то Д. Ихчиев е „втъкнал“ своите допълнения и обяснения в оригиналния текст на документа, без да ги отграничи със специални знаци, като скоби например. Поради това читателят и изследователят остават с погрешното впечатление, че те също са част от оригиналния текст на документа.

Това впрочем е обичаен прийом, който Ихчиев използва в преводите си на османотурски документи. Друг подобен пример е преводът му на вакъфнамето на Михалоглу Али бей от 1496 г. за комплекса от джамия, медресе, мектеб и др., изградени в Плевен. При превода текстът на вакъфнамето е произволно увеличен (по горещитирания израз на Н. Тодоров) [Баласчев, Г., Ихчиев, Д. 1909, с. 239–264], докато оригиналният текст на документа е по-кратък [Nüzhet Paşa, 1897/1898, pp. 86–91]. Преводът на вакъфнамето на Карлъзаде Лала Али бей от 1496 г. за построената от него Куршум (Куршунлу) джамия в Карлово [Ихчиев, Д. 1911], също не е точен [Златанов, А. 2016, с. 28–29]. Поради това по-късно е публикуван нов превод от Борис Недков [Тодоров, Н., Недков, Б. 1966, с. 481–497]. Тези обстоятелства извеждат на преден план важния въпрос доколко изобщо специфичните преводи от Д. Ихчиев на други османотурски документи, отнасящи се за кърджалиите [Ихчиев, Д. 1908], Осман Пазвантоглу [Ихчиев, Д. 1909], Рилския манастир [Ихчиев, Д. 1910] и други теми [Ихчиев, Д. 1907 в], са надеждни за ползване и цитиране в научни изследвания. Във връзка с това Петър Миятев отбелязва следното [Миятев, П. 1974, с. 95]:

Диаманди Ихчиев не е бил специалист историк, археолог и палеограф, поради което направените от него преводи от турски документи страдат от някои сериозни недостатъци. Така на много документи той дава едва ли не свободен превод, произволни тълкувания, пропуска да посочи в точен превод важни места от документите, впуска се в погрешни обяснения и др. Прави също грешки в разчитането на тугри и печати, датува погрешно отделни документи, не разчита ясно дадени откъси и печати или съвсем ги пропуска, като не винаги посочва откъде взема преведените документи. Всички тези недостатъци и слабости на Ихчиевите преводи ги правят понякога трудно използвани за научна работа, без предварително сравнение с оригиналите. Ето защо се налага в много случаи преводите на Ихчиев да бъдат използвани след внимателна проверка.

В каква степен преводът от Д. Ихчиев на въпросния ферман е адекватен на оригиналния му текст и дали произволното увеличаване на обема чрез вмъкване на многобройни обяснения и допълнения изменя същността му? По-скоро не, тъй като, както отбелязва Н. Тодоров, Ихчиев запазва „духа на документа“. Тук ще отбележа само по-съществените от тях, тъй като почти целият оригинален текст е „обогатен“ с допълнителни фрази и на практика е почти невъзможно да се отграничи сегмент от превода, който да следва плътно оригинала.

Оригиналният текст на фермана е адресиран по следния начин:

Когато [при вас], служещите в укрепените територии бейлербейове, най-видните и благородни, достолепни и могъщи управници, притежатели на слава, чест и величие, удостоени с растящата милост на върховния господар, да продължат успехите им, и намиращите се в укрепените територии кадии, гордостта на честитите, авторитетни и влиятелни сановници, чиято сила и уважение постоянно растат, да се множат достойнствата им, пристигне султанския ми ферман, да се знае [следното]:

В превода си Д. Ихчиев вмъква и названията на конкретни провинции: „Европейска Турция, Балкански полуостров (Румелия), Мала Азия (Анатолия), Египет (Мъсър), Тунис и Триполи (Тунис Траблус вилаети)“. Към адресатите на фермана, бейлербейовете и кадиите, Ихчиев добавя и други провинциални функционери като „мутеселими, войводи, сердари, мир мирани, юмери, бейлери, диздари, забитани, аяни и всички други власт имеющи служители“.

В експозицията на оригиналния текст на фермана се отбелязва следното:

Един от потомците на погребания в самия Кършехир светец Ахи Евран, притежател на ферман, който трябва да се зачита и изпълнява, дойде в престолния ми град и в качеството си на потомък на споменатия светец отправи молба да се издаде свещена заповед относно майсторите на табашкия и другите еснафи, които от стари времена се ръкополагат чрез нарочна церемония, като се забрани на чираците и калфите да отварят дюкяни и работилници, ако не са овладели [занаята], не са получили диплома и не им е препасан пояс на кръста.

В превода Д. Ихчиев добавя повече информация за Ахи Евран и неговата гробница (*турбе*) в Кършехир, а вместо един, според него в Цариград *идват* „пратеници на еснафите от братството на Шейх Ахи Евран“ или „еснафска депутация“. Следва доста съществено допълнение от Ихчиев (такъв текст липсва в оригиналния текст), че във връзка с молбата им да бъде издаден „нов ферман, с който отново да се узаконят и възобновят обичаите и старите традиционни права и наредби на еснафството и за начина на неговата организация“, се е направила „справка в главното императорско управление на дефтерхането, дето се пазят старите регистрирани книжа по организацията на еснафския съюз“. Главният директор на дефтерхането, башдефтердарят, докладвал за структурата на еснаф-

ските организации, утвърдена още от времето на Ахи Евран, според която чирак можел да бъде провъзгласен от майстора му за калфа, когато овладее необходимите професионални умения и демонстрира добродетели като „покорност, смиреност, добродушност, уважение, мъдрост“. При произвеждането му в калфа, през кръста на чирака се препасвал специален пояс. След известна практика като калфа занаятчията получавал от майстора „писмено удостоверение, като диплом, в което изрично се удостоверява зрелостта на ученика калфа в знанията по занаята, честността, смиреността, интелигентността, изкуството и майсторския пояс, с който калфата чирак е бил удостоен официално да носи през кръста“. Когато калфата се сдобил с такава диплома, той можел „самостоятелно, на своя глава да отвори нов майсторски дюкян“. Ихчиев интерполира това пространно допълнение от две и половина печатни страници, за да внесе повече яснота у читателя относно принципите на еснафската организация и правилата за издигане в нейната йерархия.

Друг е въпросът, че едва ли според своеволно направеното от Ихчиев допълнение именно башдефтердарят като началник на османското финансово ведомство (*дефтерхане*) е предоставил иначе вярната информация за устройството на еснафските организации. В дефтерхането са се съхранявали османските поземлени регистри, свързани с данъчното облагане на поданиците, попадащи в чертите на служебни владения (*тимар, зеамет, хас*), владения на религиозни фондации (*вакъф*) и частните владения (*мюлк*) [Afyoncu, E. 1994, pp. 100–104], а не „старите регистрирани книжа по организацията на еснафския съюз“ (според израза на Ихчиев). При назначаване на служители в тези владения действително се е правела справка в дефтерхането, но явно Ихчиев е сметнал, че подобна процедура е била приложена и във връзка с издаването на разглеждания тук ферман.

В диспозицията на оригиналния текст на фермана се казва следното:

[Затова] сега заповядвам [следното]: когато [потомъкът на Ахи Евран] отиде със свещената ми заповед, да я спазвате и съгласно докладваното [от него] да не позволявате на членовете на табашкия и другите еснафи, които от стари времена се издигат [в ранг] с нарочна церемония, да отварят дюкяни и работилници, докато не овладеят [занаята] и не им се върже пояс на кръста. Да не допускате самозванци и такива, които не са от рода [на Ахи Евран], [да ръководят церемонията] с молебствия и благословии. Ако някои [членове на еснафи] поискат да се наложи телесно наказание чрез бой с пръчки на онези измежду тях, които са дръзнали да потъпчат стария обичай, да възпрете, отстраните и със съдействието на специален пратеник да накажете външните лица, които възпрепятстват [изпълнението на наказанието]. Да възпрете, отстраните и накажете, както се полага, също и родствениците им, които се противопоставят и негодуват срещу [тези мерки]. Старейшините [на еснафите] – ахи баба, шейховете, майсторите, кехаите и игитбашиите, да проявяват признание към потомъка на споменатия светец [Ахи Евран] и уважение към длъжността му, а вие да не допускате външни лица по какъвто и да е начин да се намесват и опонират, и да не позволявате да се чува думата на онези, които не зачитат свещения мюсюл-

мански закон и старите обичаи. Да не давате повод за повторна заповед. Така да знаете и да окажете доверие на свещения ми знак.

В превода Д. Ихчиев добавя описание на церемонията за издигане на занаятчията в ранг „майстор“ чрез препасване на пояс. Церемонията започвала с „молебствие и благословии, които се извършват от надлежния духовен служител, съобразно с догмите и обредите на религията, в която ученикът калфа вярва“. Подобна церемония е можела да се извърши само с „разрешението на самото еснафско управление“. Отбелязва се, че управителният съвет на еснафа е бил компетентен да разглежда дела, свързани с нарушения на еснафските принципи, и да налага наказания на провинилите се членове, като „публично опозоряване“, „изгонване от еснафството“, забрана да упражнява занаята, „телесно наказание с пръчки“, „временно арестуване“, „парични глоби в полза на еснафа“ и „други подобни укори и наказания“. Частта от оригиналния текст на фермана, предписваща наказание за онези, които се опитат да възпрепятстват налагането на телесно наказание (удари с пръчки), Д. Ихчиев детайлизира в обем до цяла печатна страница. По същия начин Ихчиев детайлизира и последната част от диспозицията на фермана, в която султанът повелява да се проявява признание и уважение към потомците на споменатия светец, както и да не се допуска намеса на външни лица в делата им. Следователно можем да определим превода като *разширен* и *детайлизиран*.

Диаманди Ихчиев внася и друг съществен *принос* към текста на фермана, свързан с датировката му. Нито преписът, нито самият ферман са датирани. Трябва да се изтъкне, че самият препис на фермана не е много прецизен (има повторени и пропуснати думи и букви), така че е възможно ферманът да е бил датиран (а и ферманите по принцип са датирани), но преписвачът да е пропуснал или спестил изписването на датировката. Ихчиев *запълва* тази липса, като в превода посочва конкретна дата: „началото на месец Шабан 1187 г.“ по мюсюлманското летоброене. Според Ихчиев годината отговаря на 1772 сл. Хр. [Ихчиев, Д. 1907 а; Ихчиев, Д. 1907 б, с. 8], а според Б. Цонев – 1773 сл. Хр. [Цонев, Б. 1907, с. 38]. Всъщност по християнското летоброене датата съответства на 18 октомври 1773 г.

На какво основание Д. Ихчиев е добавил произволно тази дата в края на недатирания (поне според преписа) ферман? Възможно обяснение е Ихчиев да е *предположил* тази датировка, ориентирайки се по датите на предходните и следходните спрямо преписа на фермана документи във въпросния видински сиджил. Документът, предхождащ преписа на фермана, е датиран от 30 джемазиолахир 1187 г., или 17 септември 1773 г. [НБКМ, S 71, с. 79/л. 39 а, док. П]². Документът, който е след въпросния ферман, е датиран от 7 реджеб 1187 г., или 24 септември

² В документа е използвана думата *selh*, която обозначава тридесетия ден от лунния месец, но в месеца джемазиолахир има 29 дни, поради което посочената по християнското летоброене година отговаря на 29 джемазиолахир 1187 г.

1773 г. [НБКМ, S71, с. 80/л. 39 б, док. I]. Тъй като документите в кадийските регистри са били вписвани (понякога по-стриктно, но понякога – не) по реда им на пристигане в съответния кадийски център, в случая Видин, би било логично преписът на фермана от Мустафа III да е пристигнал тук между 17 и 24 септември 1773 г. Ихчиев обаче *датира* фермана от първия ден на следващия месец шабан, или 18 октомври 1773 г. Възможно е ферманът действително да е бил издаден или препис от него да е бил изпратен до Видин през септември или октомври 1773 г. Не е изключено обаче да датира и от по-ранен месец или дори от по-ранна година.

В крайна сметка допълненията и поясненията на Ихчиев, интерполирани в оригиналния текст на фермана, са исторически коректни, имат информативен характер и целят да направят текста по-ясен и разбираем за читателя. Причината Ихчиев да избере такава *преводна стратегия* (по израза на Х. Хьониг и П. Кусмаул [Сиракова, В., Мичев, С. 2012]) е, че подобно на съдържанието на други османотурски документи и в този ферман се споменават без допълнителни пояснения исторически лица и обстоятелства, които са били повече или по-малко известни през дадената историческа епоха, но са слабо познати или непонятни за съвременниците на преводача. Съдейки по цитираните от Ихчиев в скоби османотурски изрази (предадени с кирилица), може да се допусне, че част, ако не всички допълнения, са извлечени от други османотурски текстове, които Ихчиев като уредник на Ориенталския отдел на Народната библиотека в София в периода 1900–1908 г. има възможност да ползва [Тилева, В. 1986, с. 174]. Макар че преводът му не отговаря на съвременните стандарти за превеждане и издаване на исторически документи, няма съмнение, че „духът на документа“ (по израза на Н. Тодоров) е запазен. От друга страна, преводът от Ихчиев трябва да се ползва в бъдещи научни изследвания именно със съзнанието за неговия *разширен и детайлизиран* характер и не бива да бъде цитиран буквално, тъй като не следва плътно изложението на оригиналния текст.

Значение на фермана от Мустафа III

Дали ферманът на Мустафа III за еснафите и ахиите е единственият подобен султански декрет? Дали е имало и други, които не са запазени до днес? Дали султаните са издавали периодично фермани, за да потвърждават водещата роля на ахийската институция в организацията и функционирането на еснафите в османската държава, като въпросният ферман е просто един от поредица подобни актове? Ако ли не и следователно този ферман е единствен по рода си, дали времето на неговото издаване е случайно, или не? Отговорите на тези въпроси определят до голяма степен и историографската интерпретация на значението и важността му.

Николай Тодоров акцентира върху ограничителния характер на фермана, чрез който се забранява самоволното, нерегламентирано произвеждане на майстори и отваряне на собствени работилници. Според Н. Тодоров „на този ферман трябва

да се гледа като на опит на централната власт да помогне на цеховата организация да запази позициите си чрез твърдо прилагане на регламентационните разпореждания с подкрепата на администрацията“ [Тодоров, Н. 1972, с. 213] Тодоров подчертава, че ферманът „не поставя никакво начало на нов организационен период в живота на цеха“ и че чрез него „ограничителните мероприятия на цеховите организации получили през втората половина на XVIII в. отново държавна санкция“ [Тодоров, Н. 1972, с. 214].

От друга страна Любомир, Миков правилно подчертава значението на фермана за възстановяване авторитета и ролята на ахийството сред еснафските организации. Той отбелязва, че „ферманът на султан Мустафа III е документ с много важно историческо значение както за социално-икономическото развитие на османската държава, така и като признание за приноса на ахийската институция в това отношение“ [Миков, Л. 2012, с. 32; Миков, Л. 2013, с. 249]. Без да дава допълнителна аргументация, Л. Миков интерпретира издаването на фермана в контекста на „криза, обхванала повечето еснафи в османската държава през втората половина на XVIII век“ заради „масово неспазване на установените от традицията правила за тяхното функциониране“ [Миков, Л. 2012, с. 30; Миков, Л. 2013, с. 246–247].

Всъщност, обхваналата еснафските организации „криза“ не датира от втората половина на XVIII век, както твърди Л. Миков (подведен изглежда от условната датировка на фермана), а далеч по-отрано. Тя до голяма степен е свързана с навлизането на еничари в занаятчийския бранш още от края на XVI век [Olson, R. W. 1974; Мейер, М. 1991, с. 107–110]. Вследствие на пораженията на бойното поле и упадъка на еничарския корпус в края на XVII и през XVIII век се наблюдава „непрекъснато растящ брой на еничари, навлезли в производствения живот и занимаващи се с „невоенни занятия“ [Атанасов, Х. 2008, с. 174]. В османската столица мнозина еничари се занимават със занаят [Георгиева, Ц. 1988, с. 187]. Тъй като те отварят самоволно дюкяни и работилници, в отговор на оплаквания от страна на други занаятчии, султаните периодично издават фермани, за да се спре тази практика [Günaydin, Y. T. 2015, p. 104]. В частност, процесът е характерен и за Видин, където заради военностратегическото му значение също има голяма концентрация на еничари. В периода 1711–1728 г. видинските еничари навлизат масово в преобладаващо християнския (български) преди това еснаф на свещарите и дори го оглавяват [Атанасов, Х. 2008, с. 163–165]. През 1698–1732 г. видинският еснаф на касапите е „почти напълно монополизиран от еничари“ [Атанасов, Х. 2008, с. 165–171]. В същите години еничари проникват и в еснафа на хлебарите [Атанасов, Х. 2008, с. 172–174].

Неспазването на нормите в еснафските организации е явление, документирано още през XVII век. През 1612 г. например има оплаквания от кетхудата/кехаята на смесения софийски еснаф на такеджиите, че от други места в града прииждат занаятчии, които откриват дюкяни и практикуват занаята, „без да са го

усвоили и без да са получили право да бъдат самостоятелни майстори“. В отговор кадията на София постановява да се спазва „старият порядък под страх от наказание“ [Годоров, Н. 1972, с. 121]. Във видински сиджил се съдържа препис на ферман, който засяга подобен казус. Ферманът е от султан Мустафа III (1695–1703). Издаден е през декември 1699 г., а пристига и е записан в местния кадийски регистър през февруари 1700 г. Декретът е адресиран до кадията и войводата във Видин и е във връзка с оплакване от видинския еснаф на свещарите, според които в града „пристигали някои майстори, които без посредничеството на кетхуните и игитбашиите, без необходимия опит (*ham-i dest*) отварят дюкяни, бъркат се в делата на занаятите, стават причина за неразбории“ С фермана се заповядва това повече да не се допуска [Атанасов, Х. 2008, с. 159–160].

Възможно е неспазването на правилата в еснафската организация да не е така „масово“, както допуска Л. Миков, а да е по-изразено в определени региони като Видин. В този смисъл, макар и да не е адресиран конкретно до кадията на Видин или друг високопоставен османски управник в града, а общо до всички бейлербейове и кадии в „укрепените териории“, ферманът на султан Мустафа III може да е изпратен не до всички, а само до конкретни по-проблематични провинциални центрове, сред които е и Видин.

Сред документите във видинския сиджил, предхождащи преписа на фермана, има и препис на берат (вж. Приложение II), издаден през последната десетдневка на месеца шабан 1185 г. (29 ноември – 7 декември 1771 г.). Той се отнася за назначаване на нов шейх на завета на Ахи Евран в анадолския град Кършехир – там, където е било висшето ръководство на ахийската институция [НБКМ, S 71, с. 77/л. 38 а, док. II]. Макар и по-ранен, бератът е преписан и *вмъкнат* сред други документи в сиджила, които датират от средата на 1187/1773 г. След преписа е добавена бележката „да се приеме за меродавно“. Това вероятно е направено във връзка именно с въпросния ферман, за да са уведомени местните власти за актуалния към момента шейх на завета на Ахи Евран, тъй като, както внушава и самият ферман, назначенията на ръководните длъжности в еснафските организации на територията на цялата империя стават с одобрението на шейха на това завие, който по правило е потомък на Ахи Евран [Kal'a, A. 1995, p. 425]. Владимир А. Гордлевски подчертава, че на церемонията за произвеждане на майстори задължително е трябвало да присъства шейх или представител, ахи баба, от завета в Кършехир. В „противен случай посвещението имало временен характер“ [Гордлевский, В. А. 1960, с. 303].

Петя Неделева отбелязва, че ферманът на Мустафа III е „санкция за еснафите в Османската империя“, и пояснява, че той е „имал функцията на регламент, който давал общата рамка на устройството и дейността на еснафите, имал за цел да узакони техните правомощия и традиционни наредби, съществували още от „старо време“ [Неделева, П. 2010; Неделева, П. 2012, с. 235–236]. Така П. Неделева неволно внушава, че ферманът е първият султански декрет, узаконяващ устройството и дейността на еснафите. Българската статия за еснафа в Уикипедия, в

която се цитира именно Неделева, се твърди още по-категорично, че „Османската империя признава еснафите официално през 1773 г. с ферман на султан Мустафа III“ [<https://bg.wikipedia.org/wiki/Еснаф>]. Всъщност държавната регулация на еснафите е засвидетелствана още в най-ранните запазени османски законници (*кануннаме*), издадени от султан Мехмед II (1444–1446; 1451–1481), които се позовават дори на още по-ранни закони [Кал'а, А. 1995, р. 425].

Изключително значение на фермана отдава и Любомир Миков. Той твърди, че ферманът дава „мощен тласък за съживяване на занаятчийските сдружения и на органично свързаното с тях ахийско братство. Той е факторът, оказал голямо влияние за възстановяване авторитета на еснафите и ахийството, на техния статут, а оттук и на тяхната общественополезна функция... ферманът на султан Мустафа III е преди всичко програмен документ със значение на манифест за възстановяване и развитие на еснафите и ахийството в османската държава“ [Миков, Л. 2012, с. 33; Миков, Л. 2013, с. 249].

Трябва да се отбележи обаче, че в оценките си за значението на фермана и двамата автори са подведени от превода на Ихчиев. Както вече посочих, направените от Ихчиев значителни по обем допълнения към оригиналния текст, поясняващи по-детайлно устройството и принципите на функциониране на еснафските организации, превръщат фермана от документ с *оперативен* характер, който цели разрешаване по-скоро на *моментна* ситуация, в „регламент“ (по израза на П. Неделева) или „програмен документ със значение на манифест“ (по израза на Л. Миков). Не случайно този *разширен и детайлизиран* преводен вариант на фермана от Ихчиев привлича вниманието на Н. Державин, който го превежда на руски език, а след това Фр. Тешнер, очевидно също впечатлен от информативния характер на преводния вариант, издава и немски превод.

Ферманът на Мустафа III със сигурност е имал определен положителен ефект за възстановяване ръководната роля на ахийското братство сред еснафските организации. Според Гордлевски през XIX век шейховете от завието на Ахи Евран са обхождали анадолските и европейските владения на османската държава, вкл. България и Босна и Херцеговина, дори и след като последните са се „отделили от Турция“, за да извършват „служби“ [Гордлевский, В. А. 1960, с. 299; Миков, Л. 2012, с. 33; Миков, Л. 2013, с. 250]. Димитър Маринов отбелязва, че „Яху баба е дохождал във Видин в 1850 г. и за посещението му са ходили устабашии от Лом, Берковица, Враца и др.“ [Маринов, Д. 1995, с. 48; Атанасов, В. 1904, с. 428]. Според едно удостоверение, датирано от 15 джемазиулеввел 1284 г. (14 септември 1867 г.)³, „по желанието“ на абаджийския еснаф във Варна за негов кехая е назначен Никола Лигонди по „съгласие“ на Шейх Мустафа Кадри, „потомец на Ахи Евран“. За целта шейхът лично посетил Варна [Атанасов, В. 1904, с. 429; Миков, Л. 2012, с. 33; Миков, Л. 2013, с. 249].

³ Авторът неправилно е изчислил датата на документа според християнското летоброене като 2 септември 1866 г.

Изследвания върху кадийска документация за Свищов от 1780 г. показват, че еснафите в града също са се придържали стриктно към провеждането на церемониите за произвеждане на майстори (*дестур*) и даже са имали специално място за тяхното провеждане извън чертите на града [Ivanova, S. 2018, p. 82]. През първата половина на XIX век търновските еснафи провеждат тези церемонии в местността Марино поле [Миков, Л. 2012, с. 44–53; Миков, Л. 2013, с. 261–273]. Препасването с пояс на новите майстори от турските еснафи в София е ставало в джамията, а от българските еснафи – „обикновено на чорбаджи Османова чифлик“ [Атанасов, В. 1904, с. 432].

Дали обаче положителният ефект от фермана е бил повсеместен и траен? Дали ферманът е дал „мощен тласък за съживяване на занаятчийските сдружения и на органично свързаното с тях ахийско братство“ и дали е „оказал голямо влияние за възстановяване авторитета на еснафите и ахийството“, както твърди Л. Миков? Някои документи свидетелстват, че и след 1773 г. редът не е спазван навсякъде. Николай Тодоров обръща внимание на декларация на пловдивските абаджии от 1805 г., с която те се опитват да „установят правила, които да урегулират живота на цеховите занаятчии, защото се потъпквал редът, установен от старите майстори“ [Тодоров, Н. 1972, с. 214]. Гордлевски отбелязва, че през 1270/1853–1854 г. пак по молба на ахийското братство е издаден ферман, с който се забранява на християни от анадолските градове Амасия и Мерзифон, които се самообявили за ахийски потомци, да се занимават с кожарския занаят и особено да произвеждат занаятчии в майстори [Гордлевский, В. А. 1960, с. 298].

В заключение може да се каже, че ако Николай Тодоров е склонен по-скоро да омаловажи фермана, то Любомир Миков и Петя Неделева надценяват неговото значение, подведени от превода на Ихчиев. Действително ферманът е акт на централната власт в лицето на султана да подкрепи ахийската институция в опита ѝ да се възстанови и да се поддържа установената от векове регламентация на занаятчийската дейност и йерархия в еснафските организации. Както показват примерите от практиката обаче, на едни места редът се е спазвал, а на други – не. Следователно значението на фермана не бива нито да се подценява, нито да се абсолютизира.

Разгледаният тук ферман от Мустафа III може да бъде интерпретиран като част от непрекъснат процес за полагане на усилия от страна на самите занаятчии, на представителите на ахийското братство, на централната и местните власти да бъде утвърдена, съхранявана и спазвана отколешна традиция за регламентиране на организацията, йерархията и дейността на еснафите в османската държава, под покровителството и духовното лидерство на ахийската институция като морален стожер и нравствено-етичен коректив.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES

Архивни извори

НБКМ, S 71, с. 77/л. 38 а, док. II.

НБКМ, S 71, с. 79/л. 39 а, док. II.

НБКМ, S 71, с. 80/л. 39 б, док. I.

Публикации

Андреев, С., Калицин, М., Мутафова, К. 2009 – Стефан Андреев, Мария Калицин, Красимира Мутафова. Извори за историята на град Омуртаг. Т. 1. Османски документи XV–XVIII век. Велико Търново: Изд. „Фабер“. [Stefan Andreev, Maria Kalitsin, Krassimira Mutafova. Izvori za istoriyata na grad Omurtag. T. 1. Osmanski dokumenti XV–XVIII vek. Veliko Tarnovo: Izd. “Faber”].

Атанасов, В. 1904 – В. Атанасов. Из миналото на еснафите. – Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София, LXV/1–2, 1904, 428–436. [V. Atanasov. Iz minaloto na esnafite. – Periodicheskoe spisanie na Balgarskoto istoricheskoe druzhestvo v Sofia, LXV/1–2, 1904, 428–436].

Атанасов, Х. 2008 – Християн Атанасов. В османската периферия: общество и икономика във Видин и околността през XVIII век. София: ИК „Синева“. [Hristiyan Atanasov. V osmanskata periferiya: obshtestvo i ikonomika vav Vidin i okolnostta prez XVIII vek. Sofia: IK “Sineva”].

Баласчев, Г., Ихчиев, Д. 1909 – Георги Баласчев, Диаманди Ихчиев. Турските вакъфи в българското царство и документи върху тях. – Минало, 3, 1909, 239–264. [Georgi Balashev, Diamandi Ihchiev. Turските vakafi v balgarskoto tsarstvo i dokumenti varhu tyah. – Minalo, 3, 1909, 239–264].

Георгиева, Ц. 1988 – Цветана Георгиева. Еничарите в българските земи. София: Изд. „Наука и изкуство“. [Tsvetana Georgieva. Enicharite v balgarskite zemi. Sofia: Izd. “Nauka i izkustvo”].

Гордлевский, В. А. 1960 – Владимир А. Гордлевский. Дервиши Ахи Эврена (Эврана) и цехи в Турции. – В: Владимир А. Гордлевский. Избранные сочинения, т. 1. Исторические работы. Москва: Издательство восточной литературы, 1960, 289–306. [Vladimir Gordlevskiy. Dervishi Ahi Evrena (Evvana) i tsehi v Turtsii. – V: Vladimir A. Gordlevskiy. Izbrannye sochineniya, t. 1. Istoricheskie raboty. Moskva: Izdatelstvo vostochnoy literatury, 1960, 289–306].

Державин, Н. 1926 – Николай Державин. Следы древне-грузинских цеховых организаций по данным современной этнографии. – Язык и литература, I/1–2, 1926, 279–310. [Nikolay Derjavin. Sledy drevne-gruzinskih tsehovykh organizatsiy po dannym sovremennoy etnografii. – Yazyk i literatura, I/1–2, 1926, 279–310].

Златанов, А. 2016 – Александър Златанов. Локализиране на границите на Карлово според вакфието на Карлъзаде Лала бей от 1496 г. – Известия на Регионален исторически музей – Габрово, IV, 2016, 27–38. [Aleksandar Zlatanov. Lokalizirane na granitsite na Karlovo spored vakfiyeto na Karlizade Lala bey ot 1496 g. – Izvestia na Regionalen istoricheski muzey – Gabrovo, IV, 2016, 27–38].

Ихчиев, Д. 1907 а – Диаманди Ихчиев. Еснафски документи и еснафски организации в турско време. – Списание на Българското икономическо дружество, XI/7, 1907, 445–461.

[Diamandi Ihchiev. Esnafski dokumenti i esnafski organizatsii v tursko vreme. – Spisanie na Balgarskoto ikonomichesko družhestvo, XI/7, 1907, 445–461].

Ихчиев, Д. 1907 б – Диаманди Ихчиев. Еснафски документи и еснафски организации в турско време. София: Придворна печатница. [Diamandi Ihchiev. Esnafski dokumenti i esnafski organizatsii v tursko vreme. Sofia: Pridvorna pechatnitsa, 1907].

Ихчиев, Д. 1907 в – Диаманди Ихчиев. Материали за историята ни под турско робство. София: Придворна печатница. [Diamandi Ihchiev. Materiali za istoriyata ni pod tursko robstvo. Sofia: Pridvorna pechatnitsa, 1907].

Ихчиев, Д. 1908 – Диаманди Ихчиев. Турски държавни документи за кърджалиите. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, XXII–XXIII, 1908, 1–71. [Diamandi Ihchiev. Turski darzhavni dokumenti za kardzhaliite. – Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knizhnina, XXII–XXIII, 1908, 1–71].

Ихчиев, Д. 1909 – Диаманди Ихчиев. Турски държавни документи за Осман Пазвантоглу Видински. – Сборник за народни умотворения, наука и книжнина, XXIV, 1909, 1–128. [Diamandi Ihchiev. Turski darzhavni dokumenti za Osman Pazvantoglu Vidinski. – Sbornik za narodni umotvorenia, nauka i knizhnina, XXIV, 1909, 1–128].

Ихчиев, Д. 1910 – Диаманди Ихчиев. Турските документи на Рилския манастир. София: Рилски манастир. [Diamandi Ihchiev. Turskite dokumenti na Rilskia manastir. Sofia: Rilski manastir].

Ихчиев, Д. 1911 – Диаманди Ихчиев. Акт на завещание за Карловския тевлиет, написан на I-ви ден от месец шабан 801 г. от Егира (8 април 1399 г.). – Известия на Историческото дружество, III, 1911, 208–216. [Diamandi Ihchiev. Akt na zaveshtanie za Karlovskiya tevliet, napisan na I-vi den ot mesets shaban 801 g. ot Egira (8 april 1399 g.). – Izvestiya na Istoricheskoto družhestvo, III, 1911, 208–216].

Калицин, М., Мутафова, К. 2012 – Мария Калицин, Красимира Мутафова. Подбрани османски документи за Търново и Търновската каза. Сборник с документи. Второ преработено и допълнено издание. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2012. [Mariya Kalitsin, Krasimira Mutafova. Podbrani osmanski dokumenti za Tarnovo i Tarnovskata каза. Sbornik s dokumenti. Vtoro preraboteno i dopalнено издание. Veliko Tarnovo: UI “Sv. sv. Kiril i Metodiy”, 2012].

Маринов, Д. 1995 – Димитър Маринов. Българско обичайно право. Второ фототипно издание, съст. Маргарита Василева. София: АИ „Проф. Марин Дринов“. [Dimitar Marinov. Balgarsko obichayno pravo. Vtoro fototipno izdanie, sast. Margarita Vasileva. Sofia: AI “Prof. Marin Drinov”].

Мейер, М. 1991 – Михаил Мейер. Османская империя в XVIII веке. Черты структурного кризиса. Москва: Изд. „Наука“. [Mihail Meyer. Osmanskaya imperiya v XVIII veke. Cherty strukturnovo krizisa. Moskva: Izd. “Nauka”].

Миков, Л. 2012 – Любомир Миков. Влияние на ахийската институция върху формирането и функционирането на занаятчийските сдружения (еснафите) по българските земи. – Български фолклор, 38/3–4, 2012, 24–53. [Lyubomir Mikov. Vliyanie na ahiyskata institutsiya varhu formiraneto i funktsioniraneto na zanayatchiyskite sdruzhenia (esnafite) po balgarskite zemi. – Balgarski folklor, 38/3–4, 2012, 24–53].

Миков, Л. 2013 – Любомир Миков. Влияние на ахийската институция върху формирането и функционирането на занаятчийските сдружения (еснафите) по българските земи. – В: Миков, Любомир. Суфизъм, архитектура и изкуство на турците в България.

Избрани студии, т. 2. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 2013, 240–273. [Lyubomir Mikov. Vliyanie na ahlyskata institutsia varhu formiraneto i funkcioniraneto na zanayatchiyskite sdruzhenia (esnafite) po balgarskite zemi. – V: Mikov, Lyubomir. Sufizam, arhitektura i izkustvo na turtsite v Balgaria. Izbrani studii, t. 2. Sofia: AI “Prof. Marin Drinov”, 2013, 240–273].

Миятев, П. 1974 – Петър Миятев. Диаманти Ихчиев (120 години от рождението му). – Исторически преглед, 6, 1974, 94–95. [Petar Miyatev. Diamandi Ichiev (120 godini ot rozhdenieto mu). – Istoricheski pregled, 6, 1974, 94–95].

Неделева, П. 2010 – Петя Неделева. Видове наказания в българските възрожденски еснафски организации. – http://old.nbu.bg/PUBLIC/IMAGES/File/departments/law/Spisanie/1_2010/3_petj%20nedeleva.pdf (достъпен 31.10.2018). [Petya Nedeleva. Vidove nakazania v balgarskite vazrozhdenski esnafski organizatsii. – http://old.nbu.bg/PUBLIC/IMAGES/File/departments/law/Spisanie/1_2010/3_petj%20nedeleva.pdf (retrieved 31.10.2018)].

Неделева, П. 2012 – Петя Неделева. Българските еснафски организации през Възраждането: устройство, управление и уредба. София: Изд. „Авангард прима“. [Petya Nedeleva. Balgarskite esnafski organizatsii prez Vazrazhdaneto: ustroystvo, upravlenie i uredba. Sofia: Izd. “Avangard prima”].

Сиракова, В., Мичев, С. 2012 – Венета Сиракова, Станимир Мичев. За похватите в превода: опит за описание. – <http://eprints.nbu.bg/1437/> (достъпен 02.10.2012). [Veneta Sirakova, Stanimir Michev. Za pohvatite v prevoda: opit za opisanie. – <http://eprints.nbu.bg/1437/> (retrieved 02.10.2012)].

Стоянов, К. 1943 – Константин Стоянов. Българските еснафи през турското робство (история, организация, дейност). – Годишник на Търговското училище във Варна за 1942–43 година, XVI, 1943, 1–103. [Konstantin Stoyanov. Balgarskite esnafy prez turskoto robstvo (istoria, organizatsia, deynost). – Godishnik na Targovskoto uchilishte vav Varna za 1942–43 godina, XVI, 1943, 1–103].

Тилева, В. 1986 – Виктория Тилева (ред.). Обзор на архивните фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в Български исторически архив, книга VII. София: Изд. „Наука и изкуство“. [Viktoria Tileva. Obzor na arhivnite fondove, kolektsii i edinichni postaplenia, sahranyavani v Balgarski istoricheski arhiv, kniga VII. Sofia: Izd. “Nauka i izkustvo”].

Тишков, П. 1922 – Петър Тишков. История на нашето занаятчийство до Освобождението ни. София: Печатница „Нов живот“. [Petar Tishkov. Istorია na nasheto zanayatchiystvo do Osvozhdenieto ni. Sofia: Pechatnitsa “Nov zhivot”].

Тодоров, Н. 1972 – Николай Тодоров. Балканският град XV–XIX век. Социално-икономическо и демографско развитие. София: Изд. „Наука и изкуство“. [Nikolay Todorov. Balkanskiyat grad XV–XIX vek. Sotsialno-ikonomichecko i demografsko razvitiie. Sofia: Izd. “Nauka i izkustvo”].

Тодоров, Н., Недков, Б. 1966 – Николай Тодоров, Борис Недков. Турски извори за българската история. Т. 2. София: БАН, 1966, 481–497. [Nikolay Todorov, Boris Nedkov. Turski izvori za balgarskata istoria. T. 2. Sofia: BAN, 1966, 481–497].

Христов, Х., Генчев, Н. 1969 – Христо Христов, Николай Генчев. Българско Възраждане. Христоматия по история на България. Част 2. Българско възраждане. София: Изд. „Наука и изкуство“. [Hristo Hristov, Nikolay Genchev. Balgarsko Vazrazhdane. Hristomatia po istoria na Balgaria. Chast 2. Balgarsko vazrazhdane. Sofia: Izd. “Nauka i izkustvo”].

Цонев, Б. 1907 – Боян Цонев. 1807–1907. Споменна книга на Софийския крояшки еснаф по случай стогодишния му юбилей. София: Печатница Ст. Атанасов. [Boyan Tsonev.

1807–1907. Spomenna kniga na Sofiyskia kroyashki esnaf po sluchay stogodishnia mu yubiley. Sofia: Pechatnitsa St. Atanasov].

Afyoncu, E. 1994 – E. Afyoncu. Defterhane. – In: İslam Ansiklopedisi, vol. 9. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, 100–104.

Ahilik, 2014 – Ahilik Ansiklopedisi, vol. 1–2. Ankara: T. C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı.

Günaydın, Y. T. 2015 – Yusuf Turan Günaydın. Ahilik Araştırmaları 1913–1932. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Ivanova, S. 2018 – Svetlana Ivanova. “Team-Building” of a Craft Corporation or of an Islamic Mystical Brotherhood? – In: 23rd Symposium of the Comité International des Études Pré-Ottomanes et Ottomanes. Sofia (Bulgaria), 11–15 September, 2018. Abstracts. Sofia: CIEPO, New Bulgarian University, American University in Bulgaria, 2018, p. 82.

Kal’a, A. 1995 – Ahmet Kal’a. Esnaf. – In: İslam Ansiklopedisi, vol. 11. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, 423–430.

Kazıcı, Z. 1988 – Ziya Kazıcı. Ahilik. – In: İslam Ansiklopedisi, vol. 1. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, 540–542.

Kulla, F. 2015 – Florida Kulla. Arnavutluk’ta Ahilik Kültürü ve Toplum Hayatındaki Yeri. – ERDEM, 68, 2015, 65–79.

Nüzhet Paşa 1897/1898 – Nüzhet Paşa. Ahval-i Gazi Mihal. Dersa’adet, 1315 (1897/1898), 86–91.

Odabaşı, Z. 2014 – Zehra Odabaşı. Zünfte und Bruderschaften im Islam. – In: Ahilik Ansiklopedisi, vol. 2. Ankara: T. C. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı, 2014, p. 358.

Olson, R. W. 1974 – Robert W. Olson. The Esnaf and the Patrona Halil Rebellion of 1730: a Realignment in Ottoman Politics? – Journal of the Economic and Social History of the Orient, 17/3, 1974, 329–344.

Taeschner, F. 1979 – Franz Taeschner. Zünfte und Bruderschaften im Islam. Texte zur Geschichte der Futuwwa. Zürich–München: Artemis Verlag.

<<https://bg.wikipedia.org/wiki/Еснаф>> (достъпен 01.11.2018)

Съкращения

НБКМ – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ [Natsionalna biblioteka “Sv. sv. Kiril i Metodiy“]

Приложение I

Препис на ферман от Мустафа III НБКМ, Ориенталски отдел, S 71 (Транслитерация и превод: Орлин Събев)

с. 79/л. 39 а, док. II.

A'zamü'l-ümera-yı kiram efahimü'l-küberai'l-fiham zulkadir ve'l-ihitiram sahibü'l-'izzet ve'l-ihtişam el-muhtas bi-mezid-i 'inayeti'l-melikü'l-a'la memalik-i mahrusede vaki' olan beylerbeği dame ikbali-hüma ve mefahirü'l-ümerai'l-kiram meraci'ü'l-küberai'l-fiham zidde kadr ve'l-ihitiram memalik-i mahrusede olan kadılar zidde fazl-hüma tevki'-i refi'-i hümayunum vasıl olıcak malum ola ki:

Nefs-i Kırşehir'de medfun olan Ahi Evran Veli kuds-i sera-hu el-'aziz'in evladından olan darende-i ferman vacibü'l-ittiba' zidde kadr-him sudde-i sa'adetime gelüb bu 'aziz-i mişarünileyhin evladından olub memalik-i mahrusede olan debbağ ve sair ehl-i sana'i ve ehl-i hurfet taifelerinin maiyetlerinde kadimden sur ile gelen erkanları ve kuşak kuşanmıyüb ve revan olmıyan şakirdler revan olmayınca ve kuşak kuşanmayınca icazet olmayınca dükkan ve tezgah açdırmıyüb men' ve ref' olunmak babında emr-i şerifim rica eylediği bildirdi.

İmdi buyurdum ki: hükmi-i şerifimle vardıkda göresiz ilam eylediği üzere ehl-i hurfet taifelerinin maiyetlerinde kadimden sur ile gelen erkanlar ve kuşak kuşanmıyüb [revan] olmayınca dükkan ve dükkan [tezgah] açdırmıyüb men' ve ref' eyliyesiz müte'arrızine du'a ve sena, bunların ocağından olmıyanâ du'a ve sena etdirmiyesiz ve ba'z kimesneler dahi meyanında küstahlık edüb kanun-ı kadime ve olagelmış muhalefetler edenleri ta'zir-i erkan değneği istedikde ba'z haricden kimesneler mani' olurlar ise men' ve ref' edüb mübaşir ile haklarından gelürsüz aba 'an cedd bunların maiyetlerinden karşı gelüb ihtilal virenlerin gereği gibi haklarından gelüb men' ve ref' eyliyesiz, Ahi Baba ve şeyh ve ehl-i erkan ve kethüda ve yiğidbaşılar olan ihtiyarlar mezkür 'aziz-i mişarünileyhin evlad[ı] bilüb 'unvan-ı ihtiram kılub enva'-i hareket-i ahval olub ahirden dahl ve ta'arruz etdirmiyesiz şeri'-i şerife ve kadimden olagelmış muhalefet [eden] kimesneye emr etdirmiyesiz. Tekrar emrim varmalu eylemiesiz. Şöyle bilesiz, 'alamet-i şerife i'timad kılasız.

Когато [при вас], служещите в укрепените територии бейлербейове, най-видните и благородни, достолепни и могъщи управници, притежатели на слава, чест и величие, удостоени с растящата милост на върховния господар, да продължат успехите им, и намиращите се в укрепените територии кадии, гордостта на честитите, авторитетни и влиятелни сановници, чиято сила и уважение постоянно растат, да се множат достойнствата им, пристигне султанския ми ферман, да се знае [следното]:

Един от потомците на погребания в самия Кършехир светец Ахи Евран, притежател на ферман, който трябва да се зачита и изпълнява, дойде в престолния ми град и в качеството си на потомък на споменатия светец отправи молба да се издаде свещена заповед относно майсторите на табашкия и другите еснафи, които от стари времена се ръкополагат чрез нарочна церемония, като се забрани на чираците и калфите да отварят дюкяни и работилници, ако не са овладели [занаята], не са получили диплома и не им е препасан пояс на кръста.

[Затова] сега заповядвам [следното]: когато [потомъкът на Ахи Евран] отиде със свещената ми заповед, да я спазвате и съгласно докладваното [от него] да не позволявате на членовете на табашкия и другите еснафи, които от стари времена се издигат [в ранг] с нарочна церемония, да отварят дюкяни и работилници, докато не овладеят [занаята] и не им се върже пояс на кръста. Да не допускате самозванци и такива, които не са от рода [на Ахи Евран], [да ръководят церемонията] с молебствия и благословии. Ако някои [членове на еснафи] поискат да се наложи телесно наказание чрез бой с пръчки на онези измежду тях, които са дръзнали да потъпчат стария обичай, да възпрете, отстраните и със съдействието на специален пратеник да накажете външните лица, които възпрепятстват [изпълнението на наказанието]. Да възпрете, отстраните и накажете, както се полага, също и родствениците им, които се противопоставят и негодуват срещу [тези мерки]. Старейшините [на еснафите] – ахи баба, шейховете, майсторите, кехаите и игитбашиите, да проявяват признание към потомъка на споменатия светец [Ахи Евран] и уважение към длъжността му, а вие да не допускате външни лица по какъвто и да е начин да се намесват и опонират, и да не позволявате да се чува думата на онези, които не зачитат свещения мюсюлмански закон и старите обичаи. Да не давате повод за повторна заповед. Така да знаете и да окажете доверие на свещения ми знак.

اعظم الاحترام لاهل الكرام افاض الكبراء النعام ذو القدر والاحترام صاحب القدر
 والاحترام المختص بمنزلة غياث الملك الاعلى مالك محروسه في واقع
 اوله كما يعلو دانه افعالهم وتفاضل الاحترام الكرام من اجمع الكبراء النعام ذو القدر
 والاحترام مالك محروسه اوله فاضل من فضله توقيع دفع هاجون واصل
 معلوم اوله كمن قرضه من مدحون اوله انجي او دام زير قرضه
 الغرض اوله دنه اوله دارنه فرمانه واحبالا باع ودين قدره من قرضه
 كلوب بوجزرت واليهك اوله دنه اولوب مالك محروسه اوله كذا
 وسائر اهل صانع اهل حرف طائفه لرنيك ما بيند من فرجه سوريله كلامه اوله
 وقوساق قوساق غيوب وروان اولميا نساكودرد واهم اولميا نساكودرد
 قوساق غيب اجازت اولميا نساكودرد وكدكاه احد ورجوب منع ودرغ اولميا نساكودرد
 باينه اوسونم دعا ايلدو كيميلد دن اعدن بيورد ملكه حكم سونم لا وار دقن كوله
 اعلام ايلديكي اوزره اهل حرف طائفه لرنيك ما بيند من فرجه سوريله كلامه
 ادكاه وقوساق قوساق غيوب اولميا نساكودرد وكدكاه احد ورجوب منع ودرغ ايلدو
 يدرخ دعا وشنا بونرك او جاعين اولميا نساكودرد وانا ابتدا ميه نوز وبعين كند زدي
 ماسن كسا خلق ايدوب قانوز قريمه اوله كلسن مخالفند اولميا نساكودرد وكدكاه
 دكده استن بعضي خا وبعين كسا كونه لومانع اولود لرليه منع ودرغ ايدوب
 حقونم كلور سز ايا عن جديونار كيم ما بيند من قاد سوكاوب احتلال ورنلور
 كونه كيمي حقونم كلوب منع ودرغ ايلدو سز انجي باينا وشنج واهل او كاه وكتخا و
 كاه اوله اختياره لوز كور عورتش دالهك اوله دنه اولوب اجازت اجازت
 رويبه حركت احوال اولوب اخردن زحل وقرقبي ابتدا ميه سز غونم
 ودرغ اوله كلسن مخالفند كسبه امر ابتدا ميه سز كزار احرام اوله مالوم
 ايلدو سز سوريله سز علامت كسبه اعتماد قل سز

Приложение II

Препис на берат от 29 ноември – 7 декември 1771 г.

НБКМ, Ориенталски отдел, S 71

(транслитерация и превод: Орлин Събев)

с. 77/л. 38 а, док. II.

Kırşehir kazasında vaki' Ahi Evran Zaviyesi'nde evladiyet ve meşrutiyet üzere zaviyedar olanlar kadimü'l-eyyamdan berü kaza-i mezburenizde debbağlar taifesi ve üzerlerine evladiyet ve meşrutiyet üzere şeyhi olan gelüb, meşihat-ı mezburun beratının 'unvanına bin yüz yetmiş dört senesi Receb-i şerifinin evsatında⁴ hatt-ı hümayun şevket-makrun keşide kılınub mucebince meşihat-ı mezküreye evladiyet ve meşrutiyet üzere mutasarrıf olan Es-Seyyid eş-Şeyh Mehmed bila veled fevt olub yeri hali ve meşihat-ı mezküre mahlul olmagla yerine erbab-ı istihkakdan ve evladdan işbu rafi'-i tevki'-i refi'ü'ş-şan şehriyari Mevlana eş-Şeyh Hafız Mehmed zidde takva-hu her vechle layık ve müstehhak olmağın tevcih olunub yedine berat-ı şerif verilmek babında Edremid kazasında naibü'ş-şer' olan Mevlana Velieddin zidde ilm-hu arz etmeğın tevcih buyurulmak ricasına 'alimü'l-'ulema-i mütaharri fazilü'l-fuzala el-müteverri'in bi'l-f'il Anadolu kadı'askeri Mevlana Mehmed Şerif edam Allahu ta'ala fezail-hu 'ilam etmeleriyle

с. 78/л. 38 б, док. I (продължение)

'ilamları ve bin yüz seksen beş senesi Şa'banü'l-mu'azzamın on dokuzuncu günü⁵ tarihiyle sadr olan ferman-ı 'ali mucebince sadaka edüb bu berat-ı hümayun-ı sa'adetmakrun virdüm ve buyurdum ki, badü'l-yevm mevlana-yı merkurum Eş-Şeyh Hafız Mehmed zidde takva-hu varub zikr olunan meşihat-ı müteveffa-yı mezburun yerine evladiyet ve meşrutiyet üzere mutasarrıf-ı hizmet-i lazimesini havi ve havzı kıldıkdan sonra muceb-i şurut-ı vakıf uslub-i kadim üzere mutasarrıf olub devam-ı ömür devletim için du'aya mudavemet göstere ol babda taraf-ı ahirden ber vechle dahl ve ta'arruz kılınmıyalar. Şöyle bilüb 'alamet-i şerife 'itimad kılasız. Tahriren fi evahir-i şehri-i Şa'banü'l-mu'azzam li-sene hams ve semanin ve mie ve elf.⁶

Aslen kabul.

Сейид шейх Мехмед, завиедар по наследствена линия и по право на завето на Ахи Евран в казата Кършехир, [а според обичая] от стари времена шейх по наследствена линия и по право на табашкия еснаф в споменатата каза, се явил и получил на 16–25 февруари 1761 г. султанска заповед и назначение за споменатия пост. Докато заемал по наследствена линия и по право въпросния пост [обаче],

⁴ 11–20 Receb 1174/16–25 февруари 1761 г.

⁵ 19 Şaban 1185/27 ноември 1771 г.

⁶ 21–30 Şaban 1185/29 ноември – 7 декември 1771 г.

починал без наследници, а мястото му и постът на шейх се овакантили. Във връзка с това заместникът на кадията в шериятския съд на казата Едремит – Мевляна Велиеддин, набожността му да расте, докладвал, че Мевляна Шейх Хафъз Мехмед, набожността му да расте, който е от онези, които са потомци [на Ахи Евран] и имат право [да заемат поста], е във всяко отношение подходящ [за мястото] и заслужава да бъде назначен, като получи и берат [за това]. Молбата му за назначение била одобрена от учения на учените и най-благоденствен сред благоденствените и богобоязливите, анадолския кадъаскер Мевляна Мехмед Шериф, да се множат добрите му дела. На 27 ноември 1771 г. се написа и височайш ферман. Въз основа на това издадох настоящия султански берат, с който постановявам от днес нататък споменатият Мевляна Шейх Хафъз Мехмед, набожността му да расте, да заема, както се полага, по наследствена линия и по право поста на шейх [на мястото] на споменатия починал, като спазва условията на учредителя на вакъфа, установени от стари времена, и да проявява постоянство в молебствията си за моята държава, докато е жив. Никой да не пречи в изпълнението на тези му задължения. Така да знаете, да окажете доверие на свещения ми знак. Написано на 29 ноември – 7 декември 1771 г.

Да се приеме за меродавно.

НБКМ, Ориенталски отдел, S 71, с. 77/л. 38 а, док. II.

اعلا مدبر و بکج یوزکف بنی سینه پشیمان المعظمک او نه طقوزی
 کوخ تاربخه صاد اوله فرمانه عالی موجب صدقه ایدوب جو براد
 سعاد غوزی و پردم و بیورد که بعدالایوم قولانی موقوف الی حاکم
 محمد زین تنواه و ارج ذکر اولنا علیک متوقای فرج و کرب و
 اولادیت و سروطیت او ذره تصرف خدمت لادنه که خوی و توفیق
 قلدقه صکره موجب شرط واقف اسلوب قویع او ذره تصرف اولوب
 دوام عمر و جو نتیجی دعایه مدافعت کویسته اولباریه طرف اخوی
 برو جهله دخل و قوضن قلمی لیر شو یل یلوج علقه شریفه اعتماد قلدقه
 فی احوال و اخرتک پشیمان المعظم کینه محسن و مایه و حائنه و الف

الله اعلم